

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTENETI JEGYZETEK 10.

Tudom, hogy nem lehet topográfiai okokkal magyarázni a régi Zombor világtól való elzárkózását. Mert mintha nem is nagyon hiányolta volna a messzebbre vivő utakat. Mintha nagyon is jól érezte volna magát az otthoni magányban. Gógból, kényelemből? Vagy csak a külön törvények szerint kialakult magatartás okából. Ahogy itt magyar, szerb, német, bunyevác meg még jó néhány nemzetiség valami nem létező népi frontba egyesült, amelynek emberi és honpolgári jelszava a modus vivendi volt. Senki sem beszélt holmiféle külön szellemiségről, de hogy a bácskaiaság nemcsak helyzetet, hanem magatartást is kifejezett, most látjuk igazán. Nemcsak illetőség volt, hanem eredet is.

Persze, a néhány család uralma alatt álló megyében voltak csoportosulások, amelyek mögött azonban, mint Grosschmid Gábor mondja, „legtöbbnyire csak a magánérdek rejlett”. Az utépítés elmaradását is ez indokolta. Például Rudics főispán, aki Szabadkán lakott és Almáson volt a kúriája, Szabadka felé sürgetett kövesutat, Odry József alispán meg Bajára, mert neki meg ott volt a háza. És mivel nem tudtak megegyezni, sokáig nem vitt út Zomborból se Szabadkára, se Bajára. Kifelé azonban az ilyen ellentétek is elismultak.

Az abszolutizmus után mindenki reménykedve nézett a jövőbe, s míg Ivan Antunović a magyar alkotmányosság szellemében köszöntötte az aulikus Rudics főispánt, Svetozar Miletić híres Tucin-dani beszédében kínált fel baráti jobbot a magyaroknak. Az apatini német dalárda meg a Szózatot énekelte, úgyhogy egy időre teljesen tűnt a béke.

Ez is azonban inkább álomba ringatta, mintsem tevékenységre ösztönözte volna a megyeszékhely vezetőit. A bezdáni klinker, amely aztán már makadámban folytatódott az erdős csatornapart és a fűzfák alatt kéklő Baracska között a Dunáig, Batinán túl már nem mutatott célt és értelmet. Ott még vett egy kis darab szőlőt magának a zombori polgár, tovább azonban már nem terjedt az érdeklődése. A hatszáz éves pécsi egyetem éppúgy nem vonzotta, mint ahogy hidegen hagyta a lankásan szelíd latin Dunántúl költői szépsége.

Csak a vörösmarti, csúzai, sepei bortermelők szekerei csikorogtak kitartóan a súlyos hordók alatt a bezdáni kövesúton. Mert Zombor volt a baranyai bor legfőbb fogyasztója. Az ember nem is tudja, Eszéken mit ittak, hiszen a szőlősgazdák pincéjének fehér falán mindenütt ott volt szénnel felírva a zombori kocsmáros neve, s a bor mennyisége, amit lefoglalt magának. A költő, Laza Kostić nem is volt kénytelen többé elviselni a barátok ugratásait a Lalošević-féle szőlő előtti tisztáson, ahonnan Zomborig lehetett ellátni, mert ugyanazt a bort megkapta a Čitaonica vendéglőjében is, ahol magas támlájú széket tolt alája a pincér, ha leült elnökölni a hosszú asztal közepére.

Nagyobb forgalom csak akkor bonyolódott le ezen az úton, amikor a múlt század végén hajóállomás épült Bezdánnál, s Sztankovics György műszaki tanácsos kétszer annyi útkaparót alkalmazott, mert a teherszállítás egy részét is a hajó vállalta. Naponta jött és ment a hajó Budapest és Zimony között, s a zombori boltosoknak küldött árun kívül a Várház körüli vásárcsarnokban állandó hellyel rendelkező kofák is hajóval utaztak. Talán nekik gúzták a tamburások a mohácsi csárda országos tornácán, bő sokác gatyában és hímzett ingben állva, amíg a matrózok a kikötéssel bajlódtak.

*Od Muhača do Baje, nigde lađa ne staje.
Al kad stigne pod Baje, jednom fikne pa stane.*

Aztán sokáig nem emelkedett, sőt lanyhult a forgalom ezen a ritka kövesúton, amelyen szikrát hánytak a lovak patkói. Az utasszállító hajók is először csak gyérültek, majd végleg leálltak, hogy végül a második világháború milliós seregei vonuljanak át rajta lánctalpas harckocsikon, ótágú vörös csillaggal a lórések között.

*

Csodálatos, hogy Bács—Bodrog vármegye székhelyének csak két korszerűnek mondható útja volt, még a századelő éveiben is. A kincstári út Budáról Péterváradig vitt, Zomborból viszont csak Apatinig és a bezdáni Dunáig lehetett eljutni tengelytörés, kátyúba rekedés veszélye nélkül. De erre a két üveges csengésű, klinkerből simára kirakott újtárra volt a legbüszkébb Zombor. Pedig az egyik, az apatini, merőben önös célokat szolgált. Halpaprikásra jártak ki sárga homokfutókon és maguk hajtották kucsirkocsin a megyei urak, s nem horgászni, ahogy azt Papp Dániel annyi gúnnyal állította róluk. A Duna ott folyt a halászcárdák alatt, óvatos megmártózásra is alkalmat adva, míg Bezdánon át majdnem még egyszer olyan messze volt. Meg aztán Apatin a gyors magyarosodás állapotában hatalmas gazdasági fejlődésnek indult. Jómódú haljós gazdák, kosárfonókból és harisnyakötőkből máról holnapra gyárosokká lett újjazdagok nagy házat kezdtek vinni, s tárt karokkal várták a vendégeket.

Bezdán változatlanul szegény volt. A fontosabb útvonal azonban mégiscsak rajta keresztül vitt, s talán még a rómaiak küldték erre Pannóniából a felderítőket, hogy aztán majd tartósan hadak útja legyen. Erre vonult el a magyar szabadságharc idején Nugent báró vert serege és Jelašić otočaci ezrede, hogy amikor más frontokon megverték a rebellis magyarokat, erre jöjjenek vissza megint diadalmasan. Erre ment Kisfaludy Károly barátja, Rudics József főispán is Bécsbe, hogy kivárja a forradalom leverését, de a szerb Vajdaság megszűnését is, amikor majd küldöttség megy érte felkérni, vállalja el a főispáni méltóságot újra, ami ellen I. Ferenc Józsefnek se lehetett kifogása. Meg is ajándékozta hamarosan a bárói címmel, s Ivan Antunović, a Duna menti bunyevácok és sokákok történetírója, már irodalmi rokonérzésből is meggyőződéssel köszöntötte a megyei közgyűlés beiktatási ünnepségén. Rudics Hervatag füzére ugyan majd csak 1873-ban jelenik meg, s abban az évben választja tiszteleti tagjává a Magyar Tudományos Akadémia, amit jelentős alapítványa is valószínűleg elősegített, de a bácsalmási kúria pincészeri estéin „vendégei unszolására”, akik között minden bizonytal a kalocsai kanonok is ott volt, felolvashatott ezekből a verseztekből a főispán.

„Megnyitattak a magyar alkotmány ódon védbástyái — mondta Ivan Antunović amaz emlékezetes beiktatási ünnepen —, hogy a nép választottait kebelükbe fogadhasák, mely alkotmányos szabadságnak mi ma első ünnepét üljük, ...és hisszük, hogy annak ajtaján be nem lép többé az abszolutizmus.”

A kanonoknak már gyakorlata volt a költők politikai pályája egyengetése terén. Bácsalmási plébánoskorában nem kis mértékben járult hozzá, hogy az óbécsei káplán, Jámbor Pál jelöltesse magát 1848-ban. Mikor aztán Kossuthnal szemben megbukott, megint Antunović ügyködése járult hozzá, hogy a forradalom vezére által meg nem tartott mandátum egy újabb választáson egyhangúlag Vörösmarty Mihálynak jusson.

A Szózat költője sosem járt a Bácskában. Megválasztását is csak levélben köszönte meg, s így nem sejtette, hogy választókerülete el van vágva a világtól, és a főispán emiatt csak szép, száraz időben hívja össze a megyegyűlést, mert a rossz, nyári úton esőben nem tudna eljutni Zomborba.

„Tanúja voltam inkább, mint vezetője a politikai mozgalomnak” — panaszkolta később Vörösmarty, a negyvennyolcas magyar parlament leg-hallgatagabb képviselője. Még ha kedve lett is volna utánajárni az út-

építésnek, akkor sem ért volna el eredményt. De ő ott se szót, ahol szólhatott volna, s ezért kiálthatta feléje a másik költő, aki nem lett képviselő, de a szabadságharc legkimagaslóbb egyénisége volt: „Nem én téptem le homlokodról, Magad tépted le a babért.”

*

Küllőd nekem évtizedeken át a tipikus sváb falut jelentette. Nem is jártam benne régente, jóllehet kőhajításnyira van Bezdántól. Ismerősöm se volt küllödi, iskolatársam se, holott az én gyerekkoromban a német ifjúságot még magyar gimnáziumba küldték. Megszokásból? Vagy nem tartották tartósnak az impériumváltozást? Avagy talán ez az észak-bácskai falu már a húszas években Verbászon taníttatta a gyermekeit, nem törődve a papokkal, akik protestáns befolyástól féltették a fiatalokat.

Mikor először vitt át a széles küllödi főutcán az autó, a magyar határ felé menet, már nem voltak németek a faluban. De a házak még, a nagy kapukkal, melyekben a magasan megrakott szalmásszekérnek kellett elférnie, s a tágas udvarokkal, jobbról és balról virágágyással, még a hatalmas ablakokkal, hamisítatlan német házak voltak és a régi jómód hirdetői. A telepések, akik között ezeket a házakat kiosztották, mintha semmit se változtattak volna rajtuk. Talán nemcsak azért, mert nekik így is jó volt, de mintha tiszteletben akarták volna tartani ezt a síkvidéki stílust, amely a messziről jöttek szemében inkább bácskaisággal, mintsem nemzetiségi jellegével hatott. Csak az önkiszolgáló és a szövetkezeti otthon figyelmetet a világ változására.

— Lenn van egy kis földem, a Kígyósnál — mutat asztaltársam a kocsmajáton túl kelet felé, s oly furcsán hangzik szájából a magyar szó: Kígyós, meg amit később mond: Békavár, hogy nem is akarok hinni a fülemnek. Hát meddig élnek a szavak? Túléljük a népeket? Századokon át megmaradnak eredeti hangzásukban, kiszakadva a sűrű nyelvi közegből, ahova tartoztak és önállóan élnek tovább más népek nyelvében?

Deres hajú, sűrű bajszú korombeli ember Milovan gazda, a történelem talán nem is érdeklí, s csupán udvariasságból hallgatja, bajuszát időnként szétkefelve, s poharát koccintásra emelve, amit a régi időkről mesélnek. Hogy már a tizennegyedik század elején számon tartották és egy időben Lévai Cseh Péter macsói bán jószága volt. Hogy járt-e ezen a vidéken egyáltalán, vagy a Száván túl tartózkodott, ki tudja. Még maga a király is ritkán jelent meg erre felé, úgyhogy a magyar költő kicsit fejcsóválva mondja: Ritka vendég Rácországban Zsigmond király, a császár... Arany János sorait persze nem fordítom le, mert akkor hosszú és bonyolult magyarázatba kellene fognom a vidék nevérol éppúgy, mint az egymástól távoleső területek összetartozásáról.

— A Kígyósról tudtam, hogy nem a németek nevezték el — mondja Milovan és ezúttal észak felé mutat: — Onnan is folyik, túlról...

Nekem azonban nem elég a szó, századok messzeségébe nézek vissza, s miközben elmondom, hogy ötszáz év előtt diákok küldött a krakkói egyetemre Küllőd, s a Békavárat lánc kötötte össze a szemközi Kiskőszeggel, így akadályozták a hajók és naszádok dunai útját ha igaz, a gazdagságára is következtetni próbálok az írott krónikák alapján.

— Könnyű volt gazdagnak lenni, ha nem volt itt a gazda — jegyezte meg társam. — Minden ittmaradt, nem vitték el a terményt, szabadon rendelkezett vele a paraszt, és ez mindig is jó föld lehetett. Nem úgy, mint az én szülőföldemen, a karsztokban, ahol az is kevés volt adóra, ami megteremt a kövek között.

— A föld is ittmaradt — mondom erre én, mint aki elrévedéséből magához tért. — A falu is, a Kígyóssal és a Békavár emlékével. Csak az ember nyughatatlan, csak a népek keresnek jobb helyet mindig.

— Ha megtalálta, megnyugszik az ember is — feleli Milovan fiatalos hangon, s miközben mosolyogva néz ki a széles utcára, még hozzát teszi: — És nemcsak én, mert én már öreg vagyok, de a fiaim is.